

λαμπαὶ ἐξεδηλώθησαν ὑπὸ τοῦ Ὁρατίου, τοῦ Βεργιλίου, κατὰ τύχην προστατευθέντων. Τὸ αὐτὸ ἐπίσης συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀκμὴν τοῦ καλουμένου αἰῶνος τοῦ Λουδοβίκου Δεκάτου τετάρτου, οὗ ἡ προστασία ἀπερρόφησε παραχρῆμα πᾶσαν ἰκμάδα ἀνεξαρτήτου καὶ παραγωγικῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἐνεργείας (1). Τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα δεῖται ἐλευθέρως ἀτμοσφαιρας, ἵνα τανύσῃ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ. Ἀλλὰ τούτου μὴ ὑφισταμένου ἕνεκα ἐνδείας τοῦ συγγραφέως ἢ ἄλλων καιρικῶν αἰτίων, οὐδὲν πνευματικὸν ἔργον δύναται νὰ προέλθῃ εὐρωστον καὶ γενναῖον.

Τὸ δίκαιον τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας, τὸ πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν διὰ τυπῶν συγγραφῶν, εἶτα δὲ ἐπὶ τῶν καλλιτεχνικῶν προϊόντων (εἰκόνων, ἔργων πλαστικῆς, μουσικῶν συνθέσεων) ἐφευρέσεων καὶ λοιπῶν προϊόντων τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε πλάσμα τῶν νεωτέρων χρόνων, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μηχανικῶν τεχνῶν, δι' ὧν συνετελέσθη ὁ εὐχερῆς πολλαπλασιασμὸς τῶν τοιούτων ἔργων. Ἀλλ' ὡς εἶπον, καθιεροῦται τὸ δίκαιον τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας. Ὁ συγγραφεὺς ἐλάμβανε παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἔγκρισιν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ τὸ προσωπικὸν προνόμιον τῆς κτήσεως ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα, ποικίλλον (2). Ἐχορηγήθη μεθ' ὅλα ταῦτα τὸ δίκαιον τοῦτο τῷ συγγραφεὶ ἐν μὲν τῇ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως Γαλλίᾳ ἰσοβίως, μηδενὸς ὑπάρχοντος εἰδικοῦ νόμου, ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ ἐπίσης, ὑπαρχούσης μάλιστα καὶ δικαστικῆς ἀποφάσεως, δι' ἧς τὸ ποίημα τῶν Ὠρῶν τοῦ Θόμψων ἀνεγνωρίσθη ὡς πλήρης αὐτοῦ ἰδιοκτησία, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη, προερχομένη ἐκ προσωπικῆς ἐργασίας.

Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς μετὰ τὴν τεραστίαν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἡ πνευματικὴ ἰδιοκτησία προσέλαβεν εὐρύτερον χαρακτῆρα, καθ' ὅσον κατέστη εὐρυτέρα ἢ ἐργασία τοῦ πνεύματος καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Ἰδίᾳ ἀνεπτύχθησαν αἱ ποικίλαι ἐφευρέσεις, ὑπὸ τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς τέχνης λαβοῦσαι ἔκτακτον ὄθησιν. Καὶ αὗται ἀναντιρρήτως ἀνήκουσιν εἰς τὴν

(1) Πολλὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου λεπτομέρειαι καὶ ἀποδείξεις ἐν τῇ κλαστικῇ ἔργῳ τοῦ Buckle *Civilization in England*.

(2) Δεκαπενταετὲς προνόμιον ἐχορηγήθη εἰς τὸ ἔργον τοῦ Οὐγωνος Γ' τοῦ *de Jure belli ac pacis*.

κατηγορίαν τῶν προϊόντων τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας· ναί μὲν, δὲν ἀποβλέπουσιν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἐπιδίωξιν πάντοτε εὐγενεστέρων σκοπῶν, ἀλλ' ὑλικῶν, οὐχ ἤττον παρήχθησαν ἰδίᾳ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιζητοῦντος διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης μετὰ τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἠθικὸν ἀγαθόν, ἄρα τὴν θεραπείαν τῶν πνευματικῶν χρειῶν. Κατ' οὐσίαν αἱ μηχανικαὶ ἐφευρέσεις οὐδαμῶς διαφέρουσι τῶν ἔργων τῆς συγγραφῆς ἢ τῆς τέχνης· πρὸς παραγωγὴν δὲ πάντων τούτων τῶν εἰδῶν εἰργάσθη τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἄρα ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὧν ἀπόρροια πλήρης εἶνε καὶ ἡ βιομήχανος τέχνη. Τούτου τεθέντος, ἡ κοινωνικὴ συνείδησις καὶ ἡ ταύτην ὀφείλουσα νὰ παρακολουθῆ νομοθεσία ἀνεγνώρισαν τὸ δίκαιον τῆς ιδιοκτησίας τῶν ἐφευρέσεων, ἐξασφάλισασι αὐτὸ παντὶ τρόπῳ δι' εἰδικῶν προνομίων πρὸς παρακώλυσιν ἀναπαραγωγῆς, δυναμένης νὰ ἐπενέγκῃ ὑλικὴν ζημίαν εἰς τὸν ἐφευρέτην. Ἀλλὰ τὸ τιμῶν ἰδίᾳ τὸν νεώτερον πολιτισμὸν εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς διεθνοῦς ἀναγνώρισεως ἐν γένει τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας καὶ ἡ προστασία αὐτῆς ὑπὸ τῶν νομοθεσιῶν τῶν διαφόρων πολιτειῶν. Ἡ διεθνὴς αὕτη ἀναγνώρισις, γενομένη διὰ πολλῶν πρὸς τοῦτο συνόδων μεταξὺ τῶν συγχρόνων πολιτειῶν, εἶνε ὑπέριστατον δεῖγμα τῆς κρατούσης ἀλληλεγγύης ἐν ταῖς κοινωνικαῖς αὐτῶν σχέσεσι. Λαμβάνονται πάντα τὰ δυνατὰ μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ δικαίου τῆς ιδιοκτησίας εἰς τὸν ἐφευρέτην, ὅστις δὲν εἶνε μόνον εὐεργέτης τῆς ἐθνικῆς κοινωνίας, ἧς μέλος διατελεῖ ἐκ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου γένους.

Ἡ πνευματικὴ ιδιοκτησία, καθὸ ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς ἐργασίας τῆς προσωπικῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει ν' ἀναγνωρισθῆ διηνεκῶς εἰς αὐτὸν ὡς δικαίωμα, ν' ἀπαγορευθῆ δ' αὐστηρότατα πᾶσα ὑπ' ἄλλου ἀναπαραγωγὴ αὐτῆς. Ὅτε ἡ νομοθεσία καθιεροῖ διηνεκῶς τὸ δίκαιον τῆς ιδιοκτησίας ἐκείνης, ἥτις παρήχθη μᾶλλον διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν νεύρων καὶ τῶν μυῶν τοῦ σώματος, κατὰ μείζονα λόγον ἔχει καθῆκον ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ προστατεύσῃ τὴν ιδιοκτησίαν, ἥτις παράγεται διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ πνεύματος. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ ἔννοια τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας θέλει εἰσδύσῃ πράγματι εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως. Μέχρι τῆς σήμερον ἀτυχῶς ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν κατενοήθη ἔτι ἐξ ὀλοκλήρου. Ὁ ἀφαιρῶν ὠρολόγιον παρά τινος καὶ ἐκποιῶν αὐτὸ θεωρεῖται ἄτι-

μόν μέλος, ἀπόβλητον ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου· ἀλλ' ὁ κλέπτων παρρησία διὰ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μηχανικοῦ μέσου τὸ προϊόν τῆς διανοητικῆς ἐργασίας δὲν καταδικάζεται προσηκόντως ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως, οὐδὲ καταδιώκεται ὑπὸ τῆς νομοθεσίας.

Τὸ δίκαιον τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὅσον ἔνεστιν εὐρύτατον ἐν τῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ. Οὐδενὸς εἶδους ἀναπαραγωγή πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται καθ' οἷονδήποτε τρόπον καὶ ἂν ἐκτελῆται αὕτη. Ἡ ἐργασία τοῦ πνεύματος πρέπει νὰ ᾔνε σεβαστή· ἐν τούτῳ δὲ κεῖται ἡ ἀληθὴς ἠθικὴ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνίας. Ἡ δὲ νομοθεσία, ἀναγνωρίζουσα καὶ προστατεύουσα τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας ταύτης, ὅπως πάσης ἄλλης κατωτέρας, ἠκιστα προσβάλλει τὰ ἀνώτερα συμφέροντα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἧτις τοσοῦτον ἐπιτυχῶς κατορθοῦται διὰ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας. Οὕτως ἡ ἰδιοκτησία αὕτη πρέπει, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη, νὰ μεταβιβασθῇ εἰς ἀκέραιον τοῖς κληρονόμοις τοῦ θνήσκοντος. Εἶνε δίκαιον τοῦτο καὶ συμφέρον, ὅτε μάλιστα τὰ προϊόντα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας σπανίως διαιωρίζονται. Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία προοδεύει διὰ τῶν γενεῶν· ἡ δὲ πρόοδος τελεῖται ἔκπαλαι μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τοὺς νεωτέρους τούτους χρόνους μετὰ καταπληκτικῆς ταχυτήτος, ἴσης τῇ δυνάμει τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, δι' ἧς αὕτη διεξάγεται. Ἡ ἀλήθεια τῆς σήμερον ἐν ἀπάσαις σχεδὸν ταῖς σχέσεσι τοῦ βίου δὲν εἶνε ἐπαρκῆς διὰ τὴν αὔριον. Τὸ κέρδος ἄρα, τὸ ἀποκτηθὲν ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πνευματικῆς ἐργασίας, δὲν εἶνε διηνεκές. Νέον τι βιβλίον ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐπιστήμης ἢ τῶν γραμμάτων θέλει καταστήσῃ περιττὸν τὸ πρὸ αὐτοῦ, τὸ διαθρέψαν τοσοῦτους ἀνθρώπους, παρασχὸν δὲ μετὰ τοῦ ἠθικοῦ καὶ ὑλικὸν κέρδος τῷ συγγραφεῖ. Ἡ τεχνητὴ ἀναπαραγωγή εἰκόνοσ τινός, ἀγάλματος, τοπείου οὐδαμῶς εἶνε προωρισμένη νὰ γοητεύῃ αἰωνίως τὰς αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου. Νέα ἱστορικὴ ἐξέλιξις, νέαι ιδέαι, νέαι ἀπολαύσεις. Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἀεριόφωτος ὑποχωρεῖ σήμερον πρὸ τῆς τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός· τοσαῦτα ἄλλα θαυμάσια μηχανήματα, ἐφ' οἷς καυχᾶται ὁ ἡμέτερος αἰὼν, θέλουσιν ἐκλίπη μετ' ὀλίγον πρὸ τῶν βεβαίως τελειότερων τοιούτων τῆς ἐπιστήμης τοῦ μέλλοντος. Κατ' ἀνάγκην ἄρα διηνεκές δίκαιον ἐπὶ πάντων τούτων τῶν προϊόντων τῆς ἰδιοκτησίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, εἴτε ἀναγνωρίσῃ αὐτὸ, εἴτε δὲν

ἀνάγνωριση ἢ νομοθεσία. Οὐχ ἦττον εἶνε δίκαιον καὶ συμφέρον νὰ καθιερωθῇ τοῦτο ὡς ἀτομικὸν δίκαιον, ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα κοινωνικὰ συμφέροντα. Καὶ δικαιούται μὲν ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι νὰ περιορίσῃ αὐτὸ ὑπὸ τινος ἐπόψεως πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον, ἀλλ' ἀείποτε ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ δίκαια τῆς προσωπικῆς ἐργασίας.

§ 81. Ὁργάνωσις τῆς ιδιοκτησίας.

Ἐάν ὑπάρχῃ θεσμός, ὑποστάς ἀπὸ ἐνὸς ἤδη αἰῶνος τὴν σοβαρωτέραν κριτικὴν καὶ ἄρνησιν, οὗτος εἶνε ὁ τῆς ιδιοκτησίας. Οὐδ' ἡ ἐπιστήμη, οὐδ' ἡ ἱστορία, οὐδ' αἱ ὑπηρεσίαι, ἅς προσήνεγκε τῇ ἀνθρωπότητι, σώζουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς δεινῆς καταφορᾶς. Ἐν τῇ θουελλῶδει κριτικῇ περιόδῳ, ἣν διέρχεται ὁ καθ' ἡμᾶς κόσμος, νέοι δὲ θεοὶ προκηρύσσονται καθ' ἐκάστην καὶ μετὰ ζήλου ἐπιζητεῖται ἡ ἀντικατάστασις τῶν ψευδῶν εἰδώλων τοῦ παρελθόντος, ἡ κατάργησις τῆς ιδιοκτησίας διδάσκεται ἐπίσης ὡς ἡ δραστηκωτάτη πανάκεια πρὸς ἄρσιν ἀνόμου καταστάσεως. Ἡ διὰ τῶν τελευταίων ἐπαναστάσεων ἐπενεχθεῖσα πολιτικὴ ἰσότης τὸ πρῶτον, κοινωνικῇ ἀκολουθίᾳ, ἀξιοῦ ἤδη τὴν οἰκονομικὴν ἰσότητα ὡς συμπλήρωσιν. Ἐντεῦθεν ἡ προαγγελία προσεχοῦς ἱστορικῆς μεταμορφώσεως, προωρισμένης νὰ ἀποτελειώσῃ τὸ ἔργον τῶν προηγουμένων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πλήρους ἰσότητος, νὰ ἄρῃ πᾶσαν οἰκονομικὴν διάκρισιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν δυσπραγίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Αἱ νέαι αὗται θεωρίαι δὲν εἶνε πλέον μεταφυσικαί, ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Μώρου, οὐδὲ θρησκευτικαί, ὡς αἱ τινῶν κοινοτήτων τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, διὰ τῆς κοινοκτησίας ἐπιδιωξασῶν τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρώπου· εἶνε πορίσματα ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, μετ' ἀσυνήθους δυνάμεως ἄρνούμενης τὸ σύγχρονον καθεστῶς καὶ ζητούσης νὰ δημιουργήσῃ ἕτερον διὰ τῶν πορισμάτων ἀμειλίκτου λογικῆς. Ἀναμφιβόλως δέ, ἐπισκοπῶν τις τὴν σύγχρονον παθολογικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, τὴν ἐν αὐτῇ τελουμένην ζύμωσιν, τὴν γενικὴν ἀνησυχίαν, δὲν σφάλλεται, προμαντεύων τὴν ἔκρηξιν προσεχοῦς καταιγίδος, προωρισμένης νὰ συνταράξῃ πρόρριζα τὸ σύγχρονον καθεστῶς, ἂν μὴ ἡ μεταρρύθμισις παρακωλύσῃ τὴν ἀναπόδραστον καταστροφὴν. Οἱ θε-

μελιωδέστατοι τῶν θεσμῶν, ἐφ' ὧν βασιίζεται ἡ κοινωνικὴ τάξις ἀπὸ τῆς πρώτης ἱστορικῆς ἐμφανείας τοῦ ἀνθρώπου, προσβάλλονται ὑπὸ τὸ ἐχθρικὸν πῦρ ἀσπόνδων πολεμίων. Ὁ γάμος, ἡ ἰδιοκτησία ἐτέθησαν ὑπὸ συζήτησιν, ἀπαγγεληθέντος κατ' αὐτῶν τοῦ ἀναθέματος. Ζητεῖται ὁ λόγος τῆς ὑφισταμένης ἑκπαλαὶ κοινωνικῆς δυσπραγίας καὶ εὐρέθη: ἡ ἀνισότης τῆς περιουσίας, τὸ κεφάλαιον, ἡ ἰδιοκτησία. Ὁ κόσμος οὗτος οὐ μόνον δὲν εἶνε ὅσον ὤφειλεν ἄριστος, ἀλλὰ τούναντιον πλήρη κακίας, κοιλὰς κλαυθμῶνος. Καὶ ἐν τούτοις τὰ πράγματα δύνανται νὰ τροποποιηθῶσιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον, νὰ μεταβάλη κατὰστασιν ἡ ἀνθρωπότης. Πῶς τοῦτο; Διὰ τῆς ἀμέσου καταργήσεως τῶν μέχρι τοῦδε λειτουργούντων κοινωνικῶν θεσμῶν καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν δι' ἐτέρων, συμφώνων πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δυναμένων δὲ νὰ ἐπενέγκωσι καθολικὴν ἀλλοίωσιν εἰς τὴν ὑφισταμένην κατὰστασιν τῆς ἀνθρωπότητος. Τοιοῦτο τὸ θέμα, περὶ ὃ στρέφεται ἡ ἐργασία τῆς συγχρόνου κριτικῆς.

Ἄλλ' ἰδίᾳ κατὰ τοὺς ἀποστόλους τούτους τῆς νέας παλιγγενεσίας ὁ δεινότερος τῶν πολεμίων εἶνε ἡ ἰδιοκτησία, τὸ κεφάλαιον, ἡ ἐσθῆς αὕτη τῆς Δηιανείρας, ἡ πυρπολοῦσα τὸ κοινωνικὸν σῶμα καὶ καταβιβρώσκουσα αὐτὸ ἀπ' αἰῶνων· ἔνεκα τοῦ κεφαλαίου ὑποθάλλεται καὶ διαιωνίζεται ἡ ἀνισότης καὶ ἡ ἀδικία.

Ὁ Κοινωνισμός, ὑπὸ πάσας αὐτοῦ τὰς ἀποχρώσεις, προσπαθῶν νὰ συγκλονήσῃ τὸ ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἑκπαλαὶ ἐρειδόμενον κοινωνικὸν καθεστῶς, ζητεῖ νὰ ἐκμηδενίσῃ τέλεον τὸ ἀτομικὸν στοιχεῖον τοῦ θεσμοῦ τούτου, μηδεμίαν δικαιούμενον νὰ διεκδικῆ δύναμιν πρὸ τοῦ ὑπερτάτου στοιχείου τοῦ συνόλου. Κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ ἐκλίπη τὸ ἄτομον, νὰ λάβῃ ὀριστικὸν πέρασ ἡ μέχρι τοῦδε δημιουργικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια, ἐπ' αὐτοῦ δὲ νὰ κατισχύσῃ ἡ πολιτεία, ἥτις διὰ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος θέλει ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τῆς ἴσης ἀνατροφῆς καὶ ἀναπτύξεως τῶν τέκνων αὐτῆς συνφδὰ τῆ πνευματικῆ καὶ ἠθικῆ ἐκάστου ἰδιοφυῖα. Μετὰ ταῦτα δὲ θέλει παράσχῃ εἰς ἕκαστον ἄτομον ὠρισμένον ἔδαφος γῆς σὺν τοῖς ἀναγκαίοις πρὸς καλλιέργειαν ὀργάνοις, ἢ θέλει αὕτη διὰ τῆς νέας μεθόδου ἀναλάβῃ τὰς ἐμπορικὰς καὶ βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, τὰς τέως τῆ πρωτοβουλία τῶν ἀτόμων ἐκτελουμένας. Οὕτως ἡ ἰδιοκτησία, ἥς ἡ ἀρχὴ ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρπαγὴν καὶ ἀδικίαν

ἐκρύθμου καὶ ἀφιλοσόφου καταστάσεως, καταργουμένη, ἀντικατασταθήσεται διὰ τῆς προσηκούσης διανομῆς ἐν πνεύματι ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης ἄνευ φόβου συγκρούσεως ἐν τῷ μέλλοντι.

Ταῦτὸ συμβήσεται καὶ ὡς πρὸς τὴν τελειοτέραν μορφήν τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ τὴν μᾶλλον κυμαινομένην, τὴν ἥττον καθωρισμένην— τὸ κεφάλαιον. Τὸ κεφάλαιον εἶνε σήμερον ὁ ἰσχυρότατος τῶν παραγόντων τῆς κοινωνικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδικίας. Ὅπως καὶ ἂν ὀρισθῆ, εἴτε ὡς ἄθροισμα ἀξιών, δι' ὧν ἐπλουτίσθη ἡ κοινωνία ἐκ προηγηθείσης ἐργασίας, ἐξ οἰκονομίας καὶ φειδοῦς πρὸς μέλλουσαν ἐργασίαν, εἴτε καθ' οἶονδῆποτε τρόπον, βέβαιον εἶνε, κατὰ τοὺς νεωτερίζοντας μεταρρυθμιστὰς αὐτοῦ, ὅτι ἐν ἀδικίᾳ κυοφορηθέν, ἀποστάζον αἵματος καὶ ἰδρώτος, καταπιέζει τὴν ἐργασίαν (1). Πρὸ τῆς καταπληκτικῆς αὐτοῦ ἰσχύος οἱ ἀγῶνες τοῦ ἀτόμου ἐκλείπουσιν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐν τῇ πάλῃ τῶν δύο τούτων παραγόντων τῆς ὕλικῆς ρώμης τῶν λαῶν, τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, τὸ πρῶτον, ἐπιτηδειότερον ὄν, πονηρότερον, ἐκμεταλλεύεται τὴν ἐργασίαν, τὸν κληρὸν τοῦτον τῶν κατωτάτων καὶ ἀπλουστάτων τάξεων, μὴ δυναμένων ν' ἀντιπαλαίωσι καὶ διεκδικήσωσι τὰ δίκαια αὐτῶν. Δὲν εἶνε ἀκριβές, ὅτι διὰ τῆς πληθώρας τοῦ κεφαλαίου, διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἄρα τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἐβελτιώθη ὁ κληρὸς τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Παρατηρεῖται ἐν πολλαῖς χώραις, εὐπραγούσαις καὶ ἐν τῇ βιομηχανίᾳ καὶ ἐν τῇ γεωργίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐμπορίᾳ, ὅτι πολλαπλασιασθέντος τοῦ κεφαλαίου καὶ πληθυνθείσης τῆς ἐργασίας, ἡ ἀμοιβὴ τοῦ ἐργάτου, τὸ ἡμερομίσθιον, ἐξέπεσε καὶ μετὰ τῆς ἐκπτώσεως αὐτοῦ ηὐξήθη ἡ πενία καὶ ἡ δυστυχία, τῶν ἐργατῶν· ἡ κοινωνικὴ ἄρα εὐημερία ὑπὸ τὴν συλλήβδην αὐτῆς ἔννοιαν δὲν φαίνεται συμβαδίζουσα μετὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Ἐκ τοῦ μέχρι τοῦδε κρατοῦντος ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ τὸ κεφάλαιον, ἐκπροσωποῦν μίαν τῶν σθεναρωτάτων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, καταβάλλει τὴν ἐργασίαν καὶ ἐκμηδενίζει τὰς δι' αὐτῆς ἐκδηλουμένας δυνάμεις, ἀναγκαζόμενας ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν νέον τοῦτον δεσπότην. Ὁ ἐργάτης δὲν ζῆ ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ἰδία εἰς τὸν ἰδῶτα αὐτοῦ ὀφειλομένου, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐργασίας μόνον, ἥτις σήμερον ἥττονα κέκτηται ἀξίαν, παραβαλλομένη πρὸς τὴν προγενε-

(1) *Marx, das Capital, oder Kritik der Politischen Oeconomie.*

στέραν. Ἡ ἐπισώρευσις τοῦ κεφαλαίου ἐπίσης, καθιστῶσα τὸ χρῆμα ἄφθονον, συμβάλλεται εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν τιμῶν τῶν τροφίμων καὶ τῶν πρώτων ἐν γένει τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκῶν δυσαναλόγως πρὸς τὸ παρεχόμενον τῇ ἐργασίᾳ ἡμερομισθιον, τὴν ἀμοιβὴν τῶν πόνων αὐτοῦ. Οὕτως ὁ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας ὀφειλόμενος πλοῦτος χώρας τινὸς παρέχει μὲν αὐτῇ μείζονα ἴσως ὑλικὴν ρώμην, ἀναπτύσσει ὑπὸ τινὰ ἔποψιν τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἀλλὰ σύναμα κυοφορεῖ καὶ τὴν κοινωνικὴν δυστυχίαν, ἀνορύσσω δὲ δυσυπέρβλητον χάσμα μεταξὺ τῶν κεκτημένων καὶ μὴ, πραγματικώτερον καὶ εὐρύτερον τῶν ὑπαρξάντων ἐν προηγουμένοις καιροῖς.

Τοιαύτη εἶνε διὰ βραχείων ἡ διαλεκτικὴ τῆς κοινωνιστικῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀξιούσης νὰ ὀργανώσῃ κατὰ τὰς ἰδίας ιδέας, ὅπως ἀντιθέτως πρὸς τὸ παρελθόν, τὴν ἰδιοκτησίαν, ἄρα τοὺς παράγοντας αὐτῆς, τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν. Ὑπὸ τὴν ὥθησιν δ' αὐτῆς ἐπῆλθε τὸ δεινὸν μῖσος μεταξὺ κεφαλαιούχων καὶ ἐργατῶν, τὸ ὅσημέραι αὐξανόμενον, καθ' ὅσον ἀναπτύσσεται ἡ βιομηχανία καὶ μετ' αὐτῆς ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, οὗ ἡ συσσώρευσις εἰς χεῖρας ὀλίγων προκαλεῖ κατ' ἀνάγκην μείζονα κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνισότητά, οὗ ἔνεκα κρούεται σήμερον ὁ κώδων τῆς καταστροφῆς πολλοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς καὶ κηρύττεται ἡ ἀνάγκη νέας Σεισαχθείας εὐρυτέρας τῆς παλαιᾶς, ὡς πανακειᾶς τῶν ὑφισταμένων δεινῶν, μελλούσης ν' ἀπολυτρώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς δεσποτείας τοῦ κεφαλαίου.

Πᾶν ὑφιστάμενον ἔχει τὸν λόγον αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται παράνομον καὶ ἀρνούμενον ἀνεγνωρισμένους κανόνας. Τὰ κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κεφαλαίου ἐπιχειρήματα τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμιστῶν πάσης ἀποχρώσεως, ἂν τυγχάνωσιν ἐσφαλμένα ἐν τῇ ἐρεύνη τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ θεσμοῦ τούτου, ἂν παραγνωρίζωσι τὴν ἀληθῆ αὐτῆς φύσιν καὶ τὴν λογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, δὲν δύνανται νὰ κηρυχθῶσιν αὐθαιρέτως ὡς ἀνάξια προσοχῆς. Ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων ἀπαιτεῖται λογικὴ συζήτησις καὶ ἔρευνα, ἐξέτασις ἐν πνεύματι συνδιαλλαγῆς, οὐχὶ δ' ὁ μετ' ἐμπαθείας ἀγών. Πᾶσα ἰδέα, ἀξιούσα νὰ ἐπιβληθῇ καὶ διὰ τῶν παραβολωτάτων μεθόδων, ἔχει καὶ τὴν ἀληθῆ ὄψιν, ὅσον καὶ ἂν ἐξελέγχηται ἀπ' ἄλλης ἀπόψεως πεπλανημένα καὶ ἐπικίνδυνος. Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ κατὰ τὴν κοινωνιστι-

κὴν κριτικὴν τοῦ κεφαλαίου. Τὰ κατ' αὐτοῦ ἐπιχειρήματα ἐν μέρει μὲν εἶνε ἀληθῆ, ἐν μέρη δὲ πεπλανημένα. Στοχαστέον τοῦ μέσου· ἐν τούτῳ δ' εὐρήσεται ἡ ἀλήθεια ὑπὸ τὴν συμβολὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ οὐχὶ τοῦ πάθους καὶ τοῦ συμφέροντος.

Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι τὰ μεγάλα κοινωνικὰ προβλήματα, τὰ ἀντικείμενον ἔχοντα θεμελιώδεις κοινωνικὰς βάσεις, οὐδέποτε ἐλύθησαν ἐπαρκῶς καὶ παραυτίκα διὰ τῆς βίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας τῆς ἐπὶ τινὰς μόνον στιγμῆς κατισχυσάσης μερίδος. Ὅσακις ἐγένετο τούτου ἀπόπειρα, ἐπῆλθεν ἀποτυχία. Δέον ἄρα ν' ἀπευθυνθῆ ἡ κοινωνία εἰς τὴν ἀμερόληπτον ἐπιστήμην. Ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἴσταται ἀείποτε ἐνεργὸς σύμβουλος καὶ συνεργάτης πάσης ἀποπείρας καὶ μεταρρυθμιστικῆς ἐπιχειρήσεως· ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐμπνέεται ὑπὸ ἐφημέρων παθῶν καὶ συμφερόντων· ἂν δ' ἀπόπειρα γίνεται ἐνίοτε, ἵνα καταστῆ συεργὸς ἀδικημάτων, πρῶτοι οἱ ἀσεβεῖς τιμωροῦνται. Δὲν ὑπάρχει ἱεροσυλία μείζων τῆς διαπραττομένης ὑπὸ τῶν παραβιαζόντων τοὺς αἰδίου νόμους τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ζητούντων διὰ τῆς στρέβλης τῶν δεδομένων αὐτῶν νὰ παραπλανήσωσι τὸ δημόσιον φρόνημα πρὸς τὴν ἐπικράτησιν ἰδεῶν, ἀντικειμένων καὶ πρὸς τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας καὶ πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἀνθρώπων.

Ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος φέρεται μεταξὺ δύο ἀντιθέτων ρευμάτων, τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ· εἶνε ἄτομον ἅμα καὶ μέλος τῆς κοινωνίας, οἶονεῖ ἔχων δύο διευθύνσεις, τὴν μίαν περὶ τὸν ἀτομικόν, τὴν δ' ἐτέραν περὶ τὸν κοινωνικόν ἄξονα. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς ἱστορίας, καθὰ ἐρρήθη, κρατεῖ τὸ στοιχεῖον τῆς κοινωνίας, ἀπορροφῶσης αὐτὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τινὰ πανσθενῆ ἠθικὴν ἀρχήν, ἐν δὲ τῇ δευτέρῳ τὸ ἄτομον, χειραφετηθέν, τείνει νὰ διεκδικήσῃ αὐτοτελεῆ δίκαια, μὴ φειδόμενον ἐνίοτε καὶ αὐτῆς τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἰδιοκτησία ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀνελιξεί διηλθε μέχρι τοῦδε διὰ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων ροπῶν· ἡ δευτέρα κρατεῖ κατὰ τοὺς ἀρχαίους καιρούς. Ἀλλ' ἀμφότεραι δὲν λύουσιν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ πρόβλημα τῆς ἰδιοκτησίας· ἀπόκειται δ' εἰς τὴν νέαν κοινωνίαν ἡ ἐξεύρεσις τοῦ προσήκοντος τρόπου τῆς συνδιαλλαγῆς τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων στοιχείων, ἡ καθιέρωσις ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ, νέας ἀρχῆς εὐχερέστερον δυναμένης νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ σκοποῦ

αὐτῆς, τὴν σύγχρονον θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ τε ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου.

Ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις, καταρρίψασα ἐς ἄει τὰ προσκόμματα τῆς συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας τῶν τάξεων, τῶν τέως ξένων καὶ ἀντιμάχων ἀλλήλαις, ἀπεκάλυψε νέους ὀρίζοντας, εὐρυτέρους καὶ καθολικωτέρους τῶν προηγουμένων. Πρόγραμμα αὐτῆς εἶνε ἡ προαγωγὴ τῶν ἠθικῶν ιδεῶν καὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τῶν τε ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ δυσπραγία, ἐξ ἧς τὰς ταῦτα ἐπαπειλοῦνται δεινά, δὲν προέρχεται ἐξ ἐλλείψεως πλούτου ἢ κεφαλαίου, ἐκ τῆς ἀγνοίας ἢ κακοβουλίας τῶν ἐργατῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀμοιβαίας δυσπιστίας καὶ τοῦ μίσους, κληροδοτημάτων τῆς μέχρι τοῦδε μονομεροῦς ἐξελιξέως τῆς ἰδιοκτησίας. Τὰ αἴτια δὲ ταῦτα δεόν ν' ἀρθῶσιν ἤδη διὰ τῆς προσηκούσης ὀργανώσεως τῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς δικαιοσύνης, τῆς συμφιλιώσεως τῶν ἀντιθέτων καὶ καθιερώσεως νέου ὀργανικοῦ νόμου τῆς ἰδιοκτησίας, βασιζομένου ἐπὶ τῆς συνεργασίας τοῦ τε κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας.

Ἐν τῇ ὀργανώσει ταύτῃ θέλουσι ληφθῆ ὑπ' ὄψει πάντα τὰ ἐλαττήρια καὶ πᾶσαι αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, τὰ τε πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς κοινοκτησίας, θέλει δὲ ζητηθῆ ἡ ἄρσις τῶν δευτέρων καὶ ἡ προαγωγὴ τῶν πρώτων. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλ' ἅμα καὶ τοῦ προβλήματος τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, διότι ἡ ἰδιοκτησία εἶνε μία τῶν πρωτίστων βάσεων παντὸς εὐκόσμου καθεστῶτος.

Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἐν τῷ νέῳ τούτῳ συστήματι δὲν δύναται, οὐδ' ὀφείλει νὰ ἐκλίπη. Αὕτη ἐξακολουθήσει οὔσα τὸ πρῶτιστον ἐλαττήριον τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος, ἡ ἄγκυρα τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Ἄνευ αὐτῆς, ἄνευ τῆς ἀμοιβῆς τῆς προσωπικῆς ἐργασίας, ἤθελεν ἐκλίπη ἡ ἄμιλλα καὶ ὁ ζῆλος, καθολικὴ δ' ἀτονία καὶ στείρωσις θὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστροφῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἀνομοιότης τῆς ἰκανότητος συντελέσει εἰς τὴν ποικίλην ἐξέλιξιν τῆς ἐργασίας, ἄρα καὶ τῆς ἰδιοκτησίας· ὁ δ' ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ζῆλος θέλει μαρανθῆ ὑπὸ τὴν στυγεράν μοῖραν τῆς ἴσης ἐκτιμῆσεως καὶ ἀμοιβῆς. Ἀλλὰ

τοῦτο δὲν θέλει κωλύσῃ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας ἐν τῇ ἐργασίᾳ ὑπὸ τῆς πολιτείας, καταστελλούσης τὴν πλήρη ἐκδήλωσιν τῶν ἐνστίκτων τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τῆς φιλαυτίας. Ἡ κοινωνία ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀλληλεγγύης, ἀπόλυτος δ' ἐλευθερία ἐν τῇ ἀτομικῇ ιδιοκτησίᾳ, ὑποθαλπομένη ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ, εἶνε ἄρνησις τῆς ἀμοιβαίας στοργῆς τῶν ἀνθρώπων. Ὑπὸ τὸ τοιοῦτο σύστημα ἐκ τῆς διηνεκῶς ἐγκυμονουμένης πάλης, ἐκ τῆς αὐξανομένης φιλαυτίας πληθύνονται τὰ ἀδικήματα, ἐκάστου ρέποντος νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν μετ' αὐτοῦ συζώντων, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἡ ὑπόπτως συσσωρευθεῖσα εἰς χεῖρας ὀλίγων ιδιοκτησία περιέρχεται τοῖς ἀπογόνοις αὐτῶν, οὐχὶ καθ' ἰκανότητα ἢ ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τύχην, ἔχουσαν πολλάκις τὴν πρώτην ἀρχὴν, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν πρώτην δικαιολογίαν ἴσως εἰς τὸ ἔγκλημα.

Ἀμφότερα τὰ μέχρι τοῦδε κρατήσαντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ συστήματα, τὸ τε τῆς κοινοκτησίας καὶ τὸ τῆς ιδιοκτησίας, παρουσιάζουσιν ἴδια πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα. Ἐν μὲν τῇ ἀναγνωρίσει τῆς προσωπικῆς ιδιοκτησίας ἢ ἀτομικότης δύναται νὰ παρεκτραπῇ εἰς ἄκρατον ἐγωισμόν, ὅστις οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ἢ ἄρνησις τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος. Τοῦναντίον ἐν τῇ κοινοκτησίᾳ ἐπέρχεται τὸ ἀντίστροφον ἀποτέλεσμα· τὸ ἄτομον, ἐνδεὲς συνειδήσεως ἐπὶ τέλους, καταβάλλεται ὑπὸ τὸ ἄρμα τῆς καθολικῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας. Ἀπεπειράθη πολλάκις αὕτη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ιδιοκτησίαν, νὰ διοργανώσῃ αὐτὰς κατὰ τι ἐνιαῖον πρότυπον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατεδείχθη, ὅτι διωργάνου τὴν δημοσίαν ἀθλιότητα. Ὑπὸ τὴν κυβερνητικὴν παμβασιλείαν ἐξέλιπε ταχέως ὁ τε δημόσιος καὶ ὁ ιδιωτικὸς βίος καὶ μετ' αὐτοῦ πᾶσα τέχνη καὶ ἐπιστήμη, πᾶσα ροπή τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἔρευναν. Ἡ πολιτεία ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς καθίσταται ἐπὶ τέλους ζηλότυπος τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, ὑποπτος πρὸς πᾶσαν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος, καταδιώκουσα αὐτὸ μέχρις ἐξοντώσεως, ταπεινῶς δὲ καὶ ἀδόξως θνήσκουσα καὶ αὐτὴ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τέλους.

Ἡ πολιτεία ἔχει βεβαίως μεγάλην ἀποστολὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς δὲν κεῖται ἐν τῇ ἀπορροφῇ τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων, ἐν τῇ αὐτοβούλῳ διευθετήσῃ τῶν πάντων. Αὕτη κέκληται νὰ ἐποπτεύῃ μόνον, ἐν πνεύματι δικαιοσύνης παρεμβαίνουσα καὶ σε-

βομένη τὴν αὐτονομίαν τῶν ἀτόμων. Οὕσα ὑψίστη ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος καθῆκον ἔχει νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῶν ὑφισταμένων ἔτι ἰχνῶν τῆς ἀδικίας καὶ τῆς ἀκοσμίας· ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἄνευ προσβολῆς ἀποτόμου κεκτημένων ἱστορικῶν δικαίων. Ἐν τῷ σήμερον κρατοῦντι συστήματι τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐλλείψεις, ὧν ἐπακόλουθός ἐστίν ἡ ὑφιστάμενη κοινωνικὴ κρίσις· ἀλλ' αὐταὶ δὲν δύνανται ν' ἀρθῶσιν ἀποκλειστικῶς διὰ μιᾶς μόνης δυνάμεως ἄνευ τῆς τῶν πάντων συμπράξεως. Πρὸς ἀποκατάστασιν τελείου οἰκονομικοῦ καθεστῶτος, ἐρειδομένου ὡς ἔνεστιν ἐπὶ τῆς ἰσότητος, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης, δὲν ἀρκεῖ βεβαίως, ἀλλ' οὐδὲ δικαία εἶνε ἡ δυσανάλογος φορολογία καὶ ἐπιβάρυνσις μιᾶς μόνης τάξεως, τῆς τῶν εὐπόρων, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν μὴ τοιούτων, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἢ δήμευσις τῆς περιουσίας αὐτῶν.

Ἡ ἐπιζητούμενη αὕτη μεταρρυθμίσις γενήσεται ἢ ἄττον ἢ βραδύτερον συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς νέας ἱστορικῆς τάξεως, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀνάγκη ἀποτόμων πρὸς τοῦτο μεταβολῶν. Ἐν τῇ περιστάσει δὲ ταύτῃ δὲν πρέπει νὰ λάβῃ ἅπασαν τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν εὐθύνην τοιαύτης μεταρρυθμίσεως μόνῃ ἡ πολιτεία, κατὰ ἀξιοῦσιν οἱ κοινωνικοὶ προφῆται. Καὶ αὕτη μὲν δύναται νὰ προκαλέσῃ περιοριστικὰς τινὰς διατάξεις, φορολογίαν τῶν ὑπερμέτρως εὐπορουσῶν τάξεων ὑπὲρ τῶν ἠθικῶν συμφερόντων τῶν μὴ τοιούτων, ὑπὲρ τῆς σκοπιμωτέρας αὐτῶν παιδείσεως καὶ ἀνατροφῆς, ὑπὲρ τῆς συστάσεως φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, δυναμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν χειραφέτησιν τῶν μὴ προηγμένων κοινωνικῶν ὁμάδων, ἀλλὰ δὲν προσήκει αὐτῇ νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ μέριμναν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐν τῇ σημερινῇ βιομηχανικῇ κατ' ἐξοχὴν κοινωνίᾳ, ἐν ἣ κρατεῖ ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμός, οὐ ἔνεκα ἡ καταδυνάστευσις τῶν ἀπλουστέρων ὑπὸ τῶν πονηροτέρων, ἡ πολιτεία ὡς ἐκ τῶν ἀνατεθειμένων αὐτῇ καθηκόντων ὀφείλει ἐπίσης διὰ προσηκόντων νομοθετημάτων νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς προφυλάξεως τῶν ἀθῶν κατὰ τῶν ἐπιτηδείων κερδοσκόπων, ἀλλ' αἰείποτε ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ πέρα τοῦ προσήκοντος ἀνάμιξις παραλύει πᾶσαν αὐτόβουλον ἐπιχείρησιν καὶ ἐργασίαν. Ἡ συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου, ὡς εὔχονται αὐτὴν οἱ θεωρητικοὶ τῆς οἰκονομικῆς μεταρρυθμίσεως τῆς κοινωνίας, ἡ αὐθαίρετος ὑπὸ τῆς πολιτείας διαχείρισις αὐ-

τοῦ καὶ τῆς ἐν γένει ἰδιοκτησίας εἶνε ἢ μηχανικὴ συγκέντρωσις ἀπα-
σῶν τῶν ἀνθρωπίνων, φυσικῶν τε καὶ ἠθικῶν δυνάμεων εἰς ἐνιαίας
χειρας καὶ ἢ ἀπ' αὐτῶν διεύθυνσις ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τῶν ἀτόμων
πρωτοβουλίας. Δὲν δύναται νὰ ἐκλίπη ἀπὸ τῆς κοινωνίας ὁ ἀνταγω-
νισμὸς ἐπὶ ποινῇ καταστροφῆς ὁ δὲ ἀγὼν οὗτος ἐν ταῖς οἰκονομικαῖς
τῶν λαῶν σχέσεσι παράγει κατ' ἀνάγκην οἰκονομικὴν ἀνισότητα, ἀνα-
πτυσσομένην ἔτι μᾶλλον ἐκ τινῶν ἐπιτυχῶν ἐνδεχομένων ἐφευρέσεων ἢ
βελτιώσεων καὶ εὐτυχιῶν ἐν τε ταῖς βιομηχανικαῖς καὶ ταῖς χρημα-
τιστικαῖς ἐργασίαις. Ἀλλὰ τὸ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀποτελούμε-
νον κεφάλαιον, τὸ ἐπικινδύνως συσσωρευόμενον εἰς χειρας ὀλίγων, δὲν
δικαιοῦται νὰ δημεύσῃ ἢ πολιτεία πρὸς τὸ καθολικὸν δῆθεν συμφέ-
ρον· τοιαύτη ἀπόπειρα θὰ ἦτο ἢ χειρίστη τῶν βιαιοπραγιῶν, ἐντελῆς
βεβήλωσις τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, προσβολὴ τῶν στοιχειωδε-
στάτων δικαίων.

Ἡ πολιτεία δὲν εἶνε κεκλημένη, ἐν ὀνόματι δῆθεν τῆς ἰσότητος
καὶ τῆς δικαιοσύνης, νὰ δημιουργήσῃ τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν,
παρισταμένη ἐκάστοτε ἄγρυπνος σύμβουλος καὶ διευθυντὴς τῆς οἰκο-
νομικῆς αὐτῶν ἐργασίας· τοῦτο θὰ ἔβλαπτε μᾶλλον ἢ θὰ ὠφέλει· ἰδίᾳ
δ' ἐν τῇ συγχρόνῳ δημοκρατικῇ κοινωνίᾳ, ἐν ἣ ἢ πάνδημος ψῆφος
διέπει ἐξ ὀλοκλήρου τὰ πάντα, ἢ ἐλευθέρᾳ τοῦ ἀτόμου ἐνέργεια πρέ-
πει νὰ ἀφίηται μᾶλλον αὐτόβουλος ἐν συνειδήσει τῆς ἀποστολῆς πρὸς
τε ἑαυτὸ καὶ πρὸς τὸ σύνολον. Δὲν δικαιοῦται ἐπίσης ἢ πολιτεία νὰ
ὀρίσῃ τὸ *maximum* τῆς ἐπιτετραμμένης περιουσίας, καθὰ συνέβαινε
παρὰ τισι τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, διότι καὶ αὐθις ἤθελον ἐπέλθῃ τὰ
αὐτὰ ἢ καὶ χεῖρονα ἐπακόλουθα, οὐδέ νὰ καταργήσῃ ἄρδην τὸ νῦν
ἰσχυρὸν σύστημα τῆς κληρονομίας διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀλλὰ νὰ
ἐπιβάλλῃ φορολογίαν τινά, τὴν προσήκουσαν, ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν
νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν ἐν ταῖς διαθήκαις, νομοθε-
τοῦσα ἀνάλογα τέλη κατὰ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς συγγενείας,
πρὸ παντὸς δὲ καθιεροῦσα ἐν τῷ φορολογικῷ συστήματι τοὺς ἐμμέ-
σους μᾶλλον ἢ τοὺς ἀμέσους φόρους, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν κα-
τανάλωσιν μᾶλλον ἢ τὴν παραγωγὴν, τὰ ἀντικείμενα τῆς πολυτε-
λείας ἢ τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης. Τοιαύτας εἰσάγουσα σωστικὰς
καὶ φιλανθρώπους μεταρρυθμίσεις ἢ πολιτεία δύναται διὰ τῆς προσ-
ηκούσης νομοθεσίας καὶ ἐποπτείας, διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν φιλάν-

θρωπικῶν ἰδρυμάτων καὶ πρωτίστως διὰ τοῦ βαθμιαίου περιορισμοῦ περισσῶν πολιτικῶν θέσεων πολυτελείας καὶ μεγαλοπρεπείας, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς ἄρσεως τῆς περὶ τὴν σύνταξιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων σπατάλης, καθιερώσεως δὲ στρατιωτικοῦ συστήματος, συμφωνοτέρου πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ἠθικότητα τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ποθητὴν λύσιν τοῦ συγχρόνου οἰκονομικοῦ προβλήματος, ἄνευ καταστροφῶν ἀποσοβοῦσα τὸν κίνδυνον ἐμφυλίων ἀγώνων μεταξὺ τῶν λαῶν, ἀπαισίως σημαινομένων ἀπὸ τινος χρόνου ὑπὸ τὰ ἐνστικτα τῆς ἐκδικήσεως πεπλανημένων τινῶν ομάδων, ἐν τῷ ὀλέθρῳ ἀναζητουσῶν πανάκειαν, ἣτις ἔπρεπε ν' ἀναζητηθῇ μᾶλλον ἐν τῇ βαθμιαίᾳ μεταρρυθμίσει καὶ βελτιώσει ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ λόγου καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς φιλαλληλίας.

Ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις τοῦ ἀτόμου ὠθεῖ αὐτὸ ἀκαταμάχητως πρὸς τὴν κοινωνίαν, πρὸς τὸν ἀμοιβαῖον συνεταιρισμὸν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ σκοποῦ. "Ὅπως ἡ πολιτεία, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐκδήλωσις τῆς κοινωνικῆς ἠθικότητος, εἶνε τοιοῦτός τις συνεταιρισμός, ἐν ᾧ δὲν ἀπόλλυται τὸ ἄτομον, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ ἠθικαὶ σφαῖραι τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, διωργανωμέναι κοινωνικαὶ δυνάμεις, οὕτω καὶ ἡ σφαῖρα τῆς ἰδιοκτησίας. Βεβαίως ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην τῆς ἐλευθέρας ὀργανώσεως δὲν πρόκειται νὰ ἐκλίπωσι τὰ δίκαια τοῦ ἀτόμου, τοῦναντίον δὲ δύναται τοῦτο νὰ ἐκδηλώσῃ μείζονα ἐνέργειαν διὰ τῆς ἐν τῇ κοινῇ συνεργασίᾳ ἀμοιβαιότητος. Ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἐξασκήσει τῶν δικαίων αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι, ὡς αὐτόνομα μέλη πολιτικῆς κοινότητος, δύνανται νὰ συνδυάσωσιν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὰς ἀτομικὰς δυνάμεις πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ὑλικῶν μέσων, τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐν τῷ βίῳ πρόοδον καὶ εὐημερίαν. Ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ κεῖται ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς νέας ἱστορίας. Ἡ κοινωνικότης καὶ ὁ δι' αὐτῆς ἐκδηλούμενος συνεταιρισμὸς τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων εἶνε οἱ πρώτιστοι τῶν παραγόντων τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος, παρ' ὧν προσδοκῶνται μείζονα ἐν τῷ μέλλοντι εὐεργετήματα. Εἰς τὸν συνεταιρισμὸν ὀφείλονται κατ' ἐξοχὴν ἅπαντα τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ αἰῶνος. Ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀτόμου, ὅσον καὶ ἂν ἦνε τεραστία, συντρίβεται ὑπὸ τὸ κράτος ὑπερτέρων φυσικῶν δυνάμεων· ἀλλ' ἡ ἀθροιστικὴ ἰσχὺς τῶν συνημμένων δυνάμεων καταρρίπτει πᾶσαν ἀντιτιθεμένην ἀντίστασιν. Ἡ ἀνθρωπότης ἔχει

βεβαίως μεγάλην ἔτι νὰ ἐπιτελέσῃ ἀποστολήν. Ποικίλα προβλήματα παρίστανται πρὸ ἡμῶν ἄλυτα, ἀναμένοντα τὴν προσήκουσαν λύσιν· ἀλλ' αὕτη θέλει ἐπιτευχθῆ ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς κοινωνίας, προσηκόντως διωργανωμένης καὶ εὐθέτως κινούσης τὰς δυνάμεις αὐτῆς συνφδὰ τῷ ἐπιδιωκομένῳ σκοπῷ.

Ἀνάγκη ἐπείγουσα ἄρα, ἵνα ἡ ἄρσις τῶν ἐν τῷ καθεστῶτι τῆς ἰδιοκτησίας ὑφισταμένων δεινῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων κινδύνων τελεσθῆ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ· διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας θέλουσιν ἐνισχυθῆ αἱ γεωργικαί, ἐμπορικαὶ καὶ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις, παρέχουσαι τροφήν καὶ μέσα ἀναπτύξεως τῇ ἐργασίᾳ, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐνθαρρύνουσαι τὸ κεφάλαιον ἐν τῇ μετ' αὐτῆς εἰρηνικῇ συμπράξει, ἐξ ἧς θέλει ἀρθῆ ἡ ὑποψία καὶ τὸ μῖσος ἀμφοτέρων τούτων τῶν δυνάμεων, εὕρισκουσῶν ἐν τῷ μέλλοντι ἰσχυρὸν μᾶλλον σύμμαχον καὶ ἐπικουρον, ἢ ἀνταγωνιστήν, πολεμίως διατεθειμένον. Τὰ δὲ τελευταῖα ἱστορικὰ δεδομένα εἶνε ἐναργῆς ἀπόδειξις τῶν κολοσσαίων ἀποτελεσμάτων, ἅτινα δύνανται νὰ προέλθωσιν ἐκ τῆς συμπράξεως ταύτης.

Ἐτέρα ἀποστολὴ τοῦ τοιούτου συνεταιρισμοῦ, ὑπαγορευομένη, οὐ μόνον ἐκ πνεύματος ἀλληλεγγύης, ἐξ αἰσθήματος ἐλέους καὶ συμπαιθείας, ἀλλ' ἅμα καὶ ὑπὸ τοῦ συμφέροντος τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος καὶ ἀσφαλείας πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστιν ἐξίσωσιν ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ, ἀποτροπὴν δὲ ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν τάξεων, εἶνε ἡ σύστασις σωματείων καὶ συλλόγων, ἐπιδιωκόντων ποικίλους ἠθικοὺς καὶ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς. Ἀντὶ νὰ ζητῶμεν παρὰ τῆς πολιτείας διαρκῆ ἀρωγὴν καὶ ἐπικουρίαν ὑπὲρ τῶν πασχόντων ἢ τῶν στερουμένων περιθάλψεως, ὑπὸ τὴν σκέπην δὲ μόνον αὐτῆς καὶ τὴν ἐγγύησιν νὰ προβαίνωμεν, μὴ ὀκνῶμεν, προκαλοῦντες τὴν σύστασιν τοιούτων εὐεργετικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν σωματείων, σκοπὸν ἔχόντων τὴν ἀγαθοεργίαν, τὴν ἴδρυσιν Τραπεζῶν ἀλληλοβοηθείας καὶ Ταμιευτηρίων τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ἐξ ὧν προελεύσεται οὐ μόνον ἡ οἰκονομία τοῦ χρήματος, τοῦ ἤδη ἀσκόπως σπαταλωμένου, ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν νηφαλιότης, μείζων ἄρα δραστηριότης. Διὰ τῶν τοιούτων μέσων θέλουσι λάβῃ ἰσχυρὰν ὠθησιν ἡ κοινωνικὴ ἠθικότης καὶ φιλοπονία. Ἐν τε τῇ καθ' ἡμᾶς Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ Ἀμερικῇ πλεῖστα τοιαῦτα ὑπάρχουσι παραδείγματα, ἀναντιρρήτως δ' ἐν προσεχεί μείλ-

λοντι ἢ τοιαύτη ἐξέλιξις θέλει λάβη μείζονα καὶ κοινωφελέστερον χαρακτῆρα.

Τὸ πρόβλημα τῆς σκοπίμου ὀργανώσεως τῆς ἰδιοκτησίας τυγχάνει ἐν τῶν σπουδαιοτάτων προβλημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ· ὡς τοιοῦτον ἄρα δεῖται ἐκάστοτε συντόνου μελέτης. Ἀπόκειται νῦν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην, τὴν φυσιολογικὴν ταύτην ἐπιστήμην τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν λαῶν, ἐν τῇ συγχρόνῳ ἀπορίᾳ νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ὑποδείξῃ τὴν μᾶλλον προσήκουσαν λύσιν τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας, προτείνουσα τὰ συντελεστικὰ εἰς τὴν ἠθικὴν ὑγίειαν καὶ εὐρωστίαν τῶν πολιτειῶν μέσα πρὸς ἀποκρυσιν τοῦ ἐπαπειλοῦντος τὸν νεώτερον κόσμον κινδύνου. Ἐν τῇ ὀργανώσει τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, ἐν τῇ συμπράξει τῶν πενήτων καὶ τῶν πλουσίων, ἐν τῷ συμβιβασμῷ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας κεῖται ἡ ἀληθὴς λύσις τοῦ προβλήματος. Ὁ βαθμιαίος, ἄνευ βιαίων ἐπεισοδίων, περιορισμὸς τῶν μεγάλων κεφαλαίων καὶ ἰδιοκτησιῶν, μηδαμῶς προσβαλλομένου τοῦ ἀτομικοῦ δικαίου τῆς ἐργασίας, ἔσται ἡ ὑψίστη σκέψις καὶ ἀποστολὴ τῆς κοινωνίας τοῦ μέλλοντος. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς δικαιοσύνης δύναται νὰ κατορθωθῇ ἡ συνδιαλλαγὴ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου, ἄνευ ριζικῆς ἐκατέρωθεν προσβολῆς καὶ ἐλαττώσεως. Συνωδὰ δὲ ταῖς ἀρχαῖς ταύταις δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ τό γε νῦν ἔχον ἢ προσήκουσα, ἡ ἀληθὴς ἀποστολὴ τῆς ἰδιοκτησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὸ δίκαιον τῆς Συνθήκης.

§ 82. Ἀφετηρία τῆς Συνθήκης.

Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε καταλεχθέντων πρωτογόνων ἀτομικῶν δικαιῶν ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ τελέσῃ πλήρη τὸν προορισμὸν αὐτοῦ. Πάντα ταῦτα εἶνε μεμονωμένα στοιχεῖα τοῦ κατ' ἄτομον βίου, τῆς θεραπείας τῶν προσωπικῶν ροπῶν, κατ' ἀκολουθίαν μηδεμίαν δυνάμενα νὰ ἐξασκήσωσι πλήρη ἐνέργειαν. Ἡ προσωπικότης δὲν ἐκδηλοῦται πλήρης, γυδὲ δύναται νὰ κατανοηθῇ, παρίσταται δὲ μᾶλλον μεμονωμένη. Ἀλλ' ὡς ἐρρήθη ἐν καιρῷ, ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν τῷ βίῳ ἐμφανείας παρίσταται καὶ ὑπὸ ἄλλην φάσιν εὐρυτέραν καὶ πληρεστέραν, συμπλήρωσιν τῶν προρρηθεισῶν πρωτογόνων ιδιοτήτων, δι' ἧς ἀποτελεῖται πλήρης ἡ προσωπικότης. Ἡ δύναμις αὕτη, τὸ δίκαιον, οὐ ἄνευ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὁ τέλειος ἠθικὸς ἄνθρωπος, εἶνε ἡ κοινωνικότης.

Ἔοσα κοινοῦ τινος μετέχει πρὸς τὸ ὁμογενὲς σπεύδει (1). Τοιοῦτος ὁ νόμος τῆς παγκοσμίου φύσεως, πολλῶ δὲ μᾶλλον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ὁ νόμος οὗτος ἐπιφαίνεται πανταχοῦ, ἐν τε τῷ φυσικῷ καὶ τῷ ἠθικῷ κόσμῳ: ἐκεῖ μὲν ὡς βαρύτης τῶν σωμάτων, σχηματιζομένη διὰ τοῦ νόμου τῆς ἔλξεως, ἐνταῦθα δὲ ὡς κοινωνικότης ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῆς ἐμφύτου τοῖς ἀνθρώποις ἀμοιβαίας συμπαθείας· ἐν τούτῳ δὲ κεῖται ἡ κατὰ συνείδησιν καὶ ἐλευθερίαν συμπλήρωσις τῶν ἀνθρώπων δι' ἀλλήλων. Ἡ μόνωσις ἐπιφαίνεται ὡς τις κατάρρα ἐν τῷ βίῳ· ἀλλ' ἡ κοινωνία εἶνε ἡ ἐντελεστάτη ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ προσωπικότητος.

(1) Μ. Αὐρηλ. τῶν Εἰς ἑαυτόν, Θ, 0.

Καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἐξελίσσεται ἐν τῷ ἱστορικῷ σταδίῳ, εὐρυνομένου τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ αὐτοῦ ὀρίζοντος, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ροπὴ τῆς κοινωνικότητος ἐκδηλοῦται ἐμφαντικωτέρα· αὕτη ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῶν πολυαρίθμων ἀναγκῶν, αἵτινες κατ' ἀνάγκην παραλλάσσουσι συμφῶνως ταῖς μεταμορφώσεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνῶ δὲ ἡ πρώτη ὑπόστασις αὐτῆς εἶνε ἡ ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ἐνότης, ἐκδηλοῦται αὕτη ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ιδέας τῆς ἀνθρωπότητος.

Διὰ τῶν ἐνωτικῶν αὐτῆς ροπῶν ἡ ἀνθρωπότης, ἐν σμικρῷ ἢ ἐν μεγάλῳ μίᾳ κοινωνίᾳ καθισταμένη, ἐκπροσωπεῖ ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτῆς σφαίρᾳ ἀπάσας τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ ἀτομικοῦ ἀνθρώπου. Μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου ὑφίσταται πλήρης, ἁρμονικὴ ἀλληλεγγύη· μόνον δ' ἐν τῇ ἐνότητι ταύτῃ ὁ ἄνθρωπος, ὡς μέλος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ ἀνθρωπότης ὡς σύνολον πολυαρίθμων ἀτόμων, δύνανται νὰ τύχῃσι τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Ἐν τῇ ἐνότητι ταύτῃ δὲν ἐκλείπει ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ λογικὴ προσωπικότης· ἡ δ' ἐλευθερία ὑφίσταται, μηδαμῶς παραβιαζομένη ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀντιθέτων ροπῶν τοῦ συνόλου.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης τῆς κοινωνικότητος καὶ τῶν ποικίλων αὐτῆς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ μορφῶν παράγεται καὶ ἀναπτύσσεται τὸ ἀρχέγονον δίκαιον τῆς Συνθήκης.

§ 83. Ἐννοια τῆς συνθήκης.

Ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐκδηλοῦται ἔστω καὶ ἐν περιορισμένη ἐννοίᾳ ἢ ἐνεργείᾳ σφαίρᾳ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν αὐτοῦ, ὑφίστανται καθολικοὶ νόμοι, ὑφ' ὧν τὴν ἐνέργειαν οὗτος διατελεῖ. Ἄπαντες οὗτοι προκαλοῦσι τὴν ἐνότητα, αὕτη δὲ δὲν τελεῖται τυχαίως, ἀδιαφόρως, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐπίδρασιν ὠρισμένης ἀρχῆς καὶ σκοπιμότητος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἐνότης αὕτη παράγεται ἐξ ἐνστίκτου, ἐκ τῆς ἐμφύτου ροπῆς τῆς κοινωνικότητος, βραδύτερον δὲ καθ' ὅσον χειραφετεῖται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἡ ἐνότης ἐκδηλοῦται διὰ τινος ὁμοφώνου συνεννοήσεως τῶν δημιουργικῶν τῆς κοινωνίας στοιχείων, συνεννοήσεως, ἀπορρεούσης ἀπὸ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως. Ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ αὕτη συνάντησις ἐρείδεται ἐπὶ τινος συνθήκης. Εἴτε ἄρα αὕτη προῆλθεν ἐξ ἐμφύτου ὀρμῆς, εἴτε ὑπὸ τὴν ἐπί-

δρασιν τοῦ λόγου εἶνε ἐν τῶν πρωτίστων καὶ ἀρχικωτάτων τοῦ ἀνθρώπου δικαίων.

Ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἡ συνθήκη δηλοῖ τὸν λογικὸν καὶ ἠθικὸν δεσμὸν μεταξὺ δύο ἢ πλειόνων προσώπων καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀναπτυσσόμενον δίκαιον. Τοῦτο δὲ προϋποτίθησιν ἐλευθέραν βούλησιν, πλήρη προσωπικότητα, ἧς ἄνευ δὲν δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνίας. Ἡ συνθήκη ὑφίσταται *in so jure* πανταχοῦ, ὅπου ἐκδηλοῦται ἐλευθέρα ἡ βούλησις, ἐκφράζει δὲ τὸ ἐσώτατον πνεῦμα τῆς ροπῆς τῶν ἀνθρώπων πρὸς κοινωνικὸν βίον· κατ' ἀκολουθίαν λειτουργεῖ καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις αὐτῶν, ἀπὸ τῶν ἀτομικῶν καὶ ἀστικῶν μέχρι τῶν δημοσίων καὶ διεθνῶν, διαιρουμένη εἰς τσσαύτας κατηγορίας, ὅσαι καὶ αἱ σχέσεις.

Πρῶτα συνθήκη πρέπει κατὰ πρῶτον ν' ἀπορρέῃ ἀπὸ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον νὰ ᾔνε δυνατὴ ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς. Συνθήκη, ἀπὸ ἀνηθικῶν ἀπορρέουσα σκοπῶν, ἢ στερουμένη τῶν στοιχείων τῆς πραγματώσεως, οὐδεμίαν δικαιοῦται νὰ διεκδικήσῃ πραγματικότητα, οὐδ' ἔχει τὸν ἐλάχιστον λόγον ὑπάρξεως. Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ συνθήκη, μὴ βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἠθικῆς, ἢ μὴ δυναμένη ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς νὰ πραγματοποιηθῇ, οὐδὲν δύναται ν' ἀξιῶσῃ κύρος. Αἱ σχέσεις τοῦ γάμου, τῆς κληρονομίας, τῆς ιδιοκτησίας, αἱ ἐνοχικαὶ σχέσεις δὲν δύνανται νὰ ἀξιῶσωσι νόμιμον ἀναγνώρισιν καὶ ἐκτέλεσιν, ἂν μὴ ᾔνε σύμφωνοι πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τοῦτ' αὐτὸ δ' ἰσχύει καὶ περὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ δημοσίου δικαίου. Ὁ πολιτικὸς Χάρτης, ἡ θεμελιώδης αὕτη συνθήκη τῶν πολιτικῶν σχέσεων λαοῦ τινος, πρέπει ἰδίᾳ νὰ ἐρείδῃται ἐπὶ τῆς ἠθικότητος αὐτοῦ, τῶν ἀναγκῶν, τουτέστι τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς ἐξελιξέως. Ἡ ἠθικότης δ' αὕτη δὲν λαμβάνεται ἀπολύτως, ἀλλὰ συνωδᾷ τῇ ἐκάστοτε ἱστορικῇ φύσει τοῦ λαοῦ. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ συνθήκη, μὴ βασιζομένη ἐπὶ τοῦ δυνατοῦ, θέλει προκαλέσῃ βλάβην μᾶλλον ἢ σωτηρίαν, τοῦ κράτους τῶν πραγμάτων ὄντος ἰσχυροτέρου τῆς βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἀναλογίαν ἐπίσης καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ συνθήκη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀμοιβαίας τῶν λαῶν σχέσεις, τὰς διεθνεῖς, ὀφείλουσα νὰ βασιζέται ἐπὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐκτελέσεως τῶν συντιθεμένων πρὸς

ἀποφυγὴν ματαιώσεως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, προκαλουμένων πολλάκις ἀντιστρόφων τῶν ζητουμένων ἀποτελεσμάτων.

Ἡ συνθήκη εἶνε ἡ καθαρωτάτη καὶ πραγματικωτάτη τῆς κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως ἐκδήλωσις. Ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια μεμονωμένη συναντᾷ προσκόμματα, καταβάλλεται ἐκμηδενιζομένη πρὸ τῶν ἀναποδράστων κωλυμάτων, ἅτινα ἀδυνατεῖ νὰ ὑπερνικήσῃ. Ἐντεῦθεν δ' ὁ λόγος τῆς συνθήκης, τῆς δυνάμεως ἐκείνης, τῆς κατορθούσης νὰ συνενώσῃ τὰς διεσπασμένας τῶν ἀτόμων δυνάμεις πρὸς δημιουργίαν ἐνιαίου παράγοντος τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας. Ὁ λόγος ἄρα αὐτῆς δὲν κεῖται ἐν τυχαίᾳ ἢ αὐθαριέτῳ βουλήσει τῶν συμβαλλομένων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιδιωκομένοις τοῦ βίου σκοποῖς. Ἡ φυσικὴ τῶν ἀνθρώπων κοινωνικότης δημιουργεῖ μὲν πρωιμώτατα τὴν πρώτην κοινωνικὴν ἐνότητα ἄνευ ὠρισμένου δικαιολογικοῦ λόγου, ἀλλὰ δημιουργηθεῖσα αὕτη, δὲν ἐπαρκεῖ ἐν τῇ ἀφηρημένῃ ἔτι αὐτῆς ἐννοίᾳ, ἵνα πραγματώσῃ πλήρη τὸν ἀνθρώπινον σκοπόν. Διὰ τῆς συγκεκριμένης δ' ἤδη συνθήκης μεταξύ δύο ἢ πλειόνων προσώπων κατορθοῦται ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἐλλείποντος, ἡ πραγμάτωσις πόθου ἐπί τινι ἀμοιβαιότητι, βαρυτέρα ἢ ἐλαφροτέρα, δι' ἕκαστον τῶν συμβαλλομένων· δι' αὐτῆς ἐπέρχεται ἡ συμπλήρωσις τῆς μεμονωμένης ἀτομικότητος, ἐκάστου στρέφοντος ὑπὲρ ἑαυτοῦ πρόσηκόντως καὶ λογιζομένου τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν ἄλλων ἐπὶ ἀντιστοίχῳ παροχῇ. Ἐκ τούτου δὲ συμπεραίνεται, ὅτι αὕτη δὲν σκοπεῖ νὰ περιορίσῃ τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας ἐκάστου τῶν συμβαλλομένων, ἀλλὰ τούναντίον νὰ εὐρύνη αὐτόν, πυκνουμένης τῆς ἀτομικῆς ἐκάστου ἐργασίας διὰ τῆς συμβολῆς καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων.

Ἡ συνθήκη εἶνε ἡ ἀφετηρία πάσης συλλήβδην δυνάμεως καὶ ἐνεργείας· πᾶν ὅ τι δίσταται λόγῳ φύσεως, ἱστορίας, συμφέροντος, προσεγγίζει διὰ τῆς συνθήκης. Ἐὰ προσκόμματα αἴρονται μεταξύ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν ὑπὸ τὴν ἐπιδίωξιν κοινῆς ιδεώδους· δι' αὐτῆς ἀποκαθίσταται ἐνότης καὶ κοινὸς σκοπός, ἄγνωστος τέως, αὕτη δ' ἡ ἐνότης κρατύνεται ἔτι μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ συνθήκη εἰσδύει εἰς ἀπάσας τὰς σχέσεις τοῦ βίου, ποικίλως αὐτὰς ὀργανοῦσα καὶ διευθύνουσα, παρέχουσα δὲ νέας δυνάμεις ζωῆς καὶ ἐξελίξεως εἰς τὴν κοινωνικὴν κίνησιν, ὑπνωττούσας ἔτι ἢ λανθανούσας· οὕτω καθίσταται ἡ βᾶσις τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως καὶ ἡ ἀφετηρία πάσης προόδου.